

Een modepop

door A. M. LUBBERHUIZEN-VAN GELDER

Mode, een fascinerend woord en niet te definiëren begrip, despotisch voor het dagelijks leven van de mens en bovenal voor de kleding.

Ook in onze tijd vindt men nog regionale drachten, die in iedere landstreek aan zeer strenge wetten gebonden zijn – ieder dorpje zijn eigen mode-centrum. Maar daarbuiten was heel Europa, later de gehele wereld, onderworpen aan de voorschriften van de grote mode, gedirigeerd vanuit één centrum. Dit was vóór de XVIIe eeuw het Spaanse hof, daarna eerst het Franse hof, tot op heden de Franse hoofdstad. Merkwaardig deze eenheid, vooral wanneer men zich de uiterst primitieve communicatiemiddelen van vroeger voor ogen stelt! De voorschriften moeten ook destijds al uiterst doeltreffend geweest zijn en de suprematie van de Franse smaak scheen een uitgemaakte zaak. Schrijft niet Madame la Baronne d'Oberkirch (1754-1803) in haar Mémoires: 'Si les modes ne venaient pas de Paris, d'ou viendraient-elles, je le demande?'

Maar hoe bereikten deze voorschriften de mensen in alle uithoeken van Europa juist in vroeger tijd?

Ik wil mij hier alleen bezighouden met de periode vóór het verschijnen van de modetijdschriften, dus vóór 1756. In dit jaar verscheen te Erfurt 'Der neuen Moden und Galanterie Zeitung,' het eerste blad, dat zich werkelijk met de (Franse) mode bezighoudt, de eersteling van de vele tijdschriften in alle landen en in alle talen, een ieder welbekend. Vóór 1756 en zelfs nog tot het einde van de XVIIIe eeuw, werden de ideeën voor de mode verspreid door poppen, 'ces belles poupées proprement habillées et coëffées, soit d'homme, soit de femme, qu'on envoie dans les pays étrangers pour y apprendre les modes de la Cour de France,' zoals Savary in zijn 'Dictionnaire universelle de Commerce' (1726-32) vermeldt.

Of lyrischer, bezongen door Jacques Delille in zijn gedicht 'L'Imagination' (1790)

.... la Variété,

La baguette à la main, voyez la à Paris,
Arbitre des succès, des moeurs et des écrits,
Exercer son empire élégamment futile;
Et la gaze, et le lin, plus fragile merveille,
Dédaigneux aujourd'hui des formes de la veille,
Inconstants comme l'air, et comme lui légers,
Vont mêler notre luxe aux luxes étrangers.
Ainsi de la parure aimable souveraine,
Par la Mode, du moins, la France est encore reine;
Et, jusqu'au fonds du nord portent nos goûts divers,
Le mannequin despote asservit l'univers.

Van deze merkwaardige poppen zijn er maar zéér weinige bewaard gebleven, de pop in het Rijksmuseum is bijna een unicum. Het Victoria and Albert Museum heeft

Afb. 1. *Mode-pop uit de XVIIIde eeuw*

Rijksmuseum, Amsterdam

Afb. 2. *Modepop (achterzijde)*
Rijksmuseum

onder zijn 'Queen Anne dolls' één exemplaar, dat veel gelijkenis vertoont met de Hollandse pop: juist hetzelfde kopje en de lange handen. Hier ook een even verzorgde kleding, hoewel zeer eenvoudig. Misschien zou men haar de kleine Pandora kunnen noemen, terwijl het Rijksmuseum de grote Pandora in hoftoilet bezit. In Philadelphia vindt men een wat armoedig exemplaar, dat gedateerd is op ± 1760¹. Uit het plaatsje Plymouth, Mass., ontving ik een prentbriefkaart, waarop 6 poppen, waarvan één volgens het bijschrift een 'French fashion doll exhibited at French Fair Boston, 1871' is.² In de grote musea in Parijs en Wenen zoekt men vergeefs naar deze poppen, wel zijn er speelpoppen, het verschil tussen deze twee soorten is niet altijd duidelijk.

De elegante Rococo-dame in het Rijksmuseum lijkt mij echter wel degelijk een echte modepop, haar toilet, kapsel en zelfs de onderkleding zijn tot in de puntjes verzorgd. Het is een smaakvol geheel, vooral op de foto, waar men niet ziet, hoe jammerlijk versleten de stof is. Haar afkomst is, helaas, onbekend. Ik zou haar willen dateren op 1755 à 1765.

Het kopje met de glazen ogen is aardig gesneden en in natuurlijke kleuren geverfd, romp en benen zijn van ruw hout met primitieve geledingen, de armen van opgevuld katoen. Het geheel is 65 cm hoog.

Haar statie-toilet is werkelijk het bekijken – en namaken – waard. Zij draagt een japon van veelkleurige sits met wateauplooi en een klein sleepje over een panier à

¹) National Historical Park Project, Philadelphia. ²) Plymouth Antiquarian Society.

Afb. 3. *Modepoppen* (?), XVIIIde eeuw

Londen, Victoria and Albert Museum

coudes. De colleret en de strikken op het corsage zijn van dun rose lint. Langs de hals is nog een restje te zien van een fijne zijden kant. Het gepoederde haar is strak naar achteren gekamd met enkele krullen en dragones op de schouders als op een portret van Madame du Barry. De wit leren mitaines zijn nog in goede staat, evenals het ondergoed. Dit bestaat uit een keurig afgewerkt corsetje, een bovenrok van wit linnen, sluitend over een panier van twee hoepels, die overtrokken zijn met grof geruit katoen, dan een witte onderrok, broek en hemd en gebreide kousen. De schoentjes van blauw damast zijn misschien niet authentiek.

De meeste poppen zullen hun einde wel gevonden hebben in de armen van een klein meisje, maar uit allerlei vermeldingen in mémoires en reisbeschrijvingen kan men zich een beeld vormen van de belangrijke rol, die zij gespeeld hebben in de wereld van mode en smaak.

Over de oudste poppen worden we ingelicht door Sézan: Hendrik IV zond aan zijn Italiaanse bruid 'des poupines' om haar de Franse mode te tonen en Madame de Sévigné schrijft aan haar dochter, die benieuwd is naar het laatste kapsel: 'Je ferai coiffer une poupée pour vous l'envoyer.'¹ Hier, in de 2de helft van de XVIIIe eeuw, is het dus al heel gewoon, dat men een pop laat maken, om de mode te demonstreren aan de dames, die in de provincie wonen. Dit blijkt ook uit het aardige verhaal in de 'Roman bourgeois' van Furetière (1666). Deze schrijver laat zijn personen een lang gesprek over de mode houden, zij hebben allerlei suggesties voor de oprichting van

¹) C. Sézan, *Les poupées anciennes*, 1930.

Afb. 4. *Modepop* (?), XVIIIde eeuw
Londen, Victoria and Albert Museum

een 'grand conseil de modes'; dit zal de mode bepalen, niet alleen voor het koninkrijk, maar voor de gehele wereld. De uitspraken van het 'conseil' moeten gedemonstreerd worden op 'une figure vestue selon la dernière mode, comme ces poupées qu'on envoie pour ce sujet dans les provinces.' Uitgebreide aanwijzingen komen in een 'gazetier de modes', die zeker veel beter verkocht zal worden dan de gewone nieuwsberichten!

Men zou hieruit opmaken, dat men nog geen mannequins naar het buitenland stuurde, uitgezonderd dan de zeer kostbare exemplaren, die ten geschenke werden aangeboden aan bevriende vorstenhuizen. Maar een Duits spotschrift uit 1689 'Der Deutsch-französische Modegeist' hekelt al het feit, dat niet alleen de vrouwen naar Frankrijk reizen om zich op de hoogte van de mode te stellen, maar dat zij ook 'für viele Taler Modelle, angekleidete Puppen kommen lassen, damit man ja genau des Teufels Hoffahrt nach machen könne.' Waar en door wie de oudste 'poupées modèles' gemaakt werden is niet bekend, wel is er de legende, dat in de salon van Mademoiselle de Scudéry in samenwerking met andere précieuses de laatste

hand gelegd werd aan haar toilet. Het is ook geheel in de geest van deze kringen, dat de poppen 'la grande en la petite Pandore' genoemd werden. De grote Pandora demonstreerde het hoftoilet, de kleine het négligé. Een contemporaine bevestiging van deze legende heb ik vergeefs gezocht; costuumboeken van alle landen schrijven echter trouwhartig dit verhaal van elkander na. Wel is er één officiële vermelding van de naam, n.l. in de bovengenoemde Dictionnaire van 1726; hier leest men, dat nu niet meer gesproken wordt van de Pandora, maar van de 'poupée de la rue Saint-Honoré'. Hiermede komen we op vaster terrein: de rue Saint-Honoré was inderdaad in de XVIIIe eeuw het centrum van de haute couture. Hier waren de grote modemagazijnen, ten eerste dat van Mlle de St-Quentin 'à l'enseigne du Magnifique', waar de beroemde pop werd tentoongesteld, vóór zij haar reis door Europa aanvaardde.¹ Niet minder befaamd waren Rose Bertin en Madame Éloffé, die de garderobe van Marie Antoinette verzorgden.² Er zijn beschrijvingen bewaard gebleven van de zéér kostbare poppen, die in deze 'royaumes de la fanfreluche' gemaakt werden vóór dames uit de grote wereld,³ maar het belangrijkste afzetgebied was Engeland. Hierheen werden maandelijks, later wekelijks, poppen gezonden; het verhaal gaat zelfs, dat in tijden van oorlog deze dienst niet werd onderbroken.⁴

Wat Oostenrijk betreft, Marie Antoinette zond haar moeder mannequins, en ook Baron de Risbeck, die in 1780 Wenen bezocht, vermeldt dat hier niet alleen de dames maar ook de heren, poppen uit Parijs laten komen om op de hoogte te blijven van de laatste smaak in kleding en pruiken.⁵

¹) R. Hénart, *La rue Saint-Honoré*, 1908. ²) Comte de Reiset, *Modes et usages au temps de Marie Antoinette. Livre-journal de Mme Éloffé*, 1885. Volgens een noot op blz. 268 moeten de poppen van natuurlijke grootte zijn, maar gezien de afmetingen van de gebruikte stoffen kunnen ze niet groter zijn dan de pop uit het RM. ³) L. S. Mercier, *Tableau de Paris*, 1781, Hénard en de Reiset. ⁴) M. von Boehn *Puppen* 1929 en J. Delille, *L'Imagination*, dl 1, blz. 191. ⁵) Baron de Risbeck, *Voyage en Allemagne*, 1788.

In Italië schijnt men nog afhankelijker te zijn van de Parijse mode, want Ch. de Brosses schrijft in 1739 dat men in Bologna zelfs dagelijks poppen uit Frankrijk ontvangt.¹ Volgens een ander bericht, niet gedateerd, maakten de kleermakers en manufacturiers in Venetië jaarlijks een grote pop, de 'piavola da Franza', die op Hemelvaartsdag geexposeerd werd op de Piazza San Marco.²

Uitvoerig worden we ingelicht over de Duitse poppen door Edith Rosenbrock.³

Als in 1756 de bovengenoemde 'Neuen Moden und Galanterie Zeitung' verschijnt, heeft de uitgever het voornemen, regelmatig een pop en andere mode-dessins uit Parijs te laten komen, maar al na een half jaar moet hij hiervan afzien, omdat dit te duur is. Nu zal hij alle abonés om de drie maanden een naar

de laatste mode geklede pop toezenden, heer of dame naar eigen keus, zodat men niet meer zelfstandig dure mode-poppen in Parijs behoeft te bestellen.

Ook buiten Europa had de pop haar zending te vervullen: Engeland stuurde de Parijse poppen door naar de koloniën: een naaister uit Boston maakt in 1733 per advertentie in de 'New England Weekly Journal' bekend, dat de pop uit Engeland is aangekomen. Komt men bij haar, dan betaalt men 2 shilling, de pop thuisbezorgd, kost echter 7 sh. Een dergelijke advertentie is er uit 1757 van een naaister uit New York.⁴

Als Amalia Gummore het strenge costume van de Quakers beschrijft, moet ze even meedelen – dit kan alleen fluisterend, zegt ze – dat ieder onderdeel van de kleding, ook bij hen, zijn oorsprong in Parijs vindt. Om de verspreid wonende Friends de juiste kleding te tonen, werden vanuit Philadelphia poppen rondgezonden, waarvan ze er verscheidene in handen gehad heeft om haar boek te schrijven.⁵ Omgekeerd kreeg een Quaker van Franse oorsprong op zijn reis naar Frankrijk een pop mee, om in een kleine kolonie daar de Quaker-kleding te demonstreren.

En – zijn de Hollanders eigenlijk niet altijd haantje de voorste geweest? – als in 1658 de ambassadeurs van de Oostindische Compagnie aan de koning van Golconda geschenken aanbieden, is daarbij voor de koningin 'een Hollandse pop welopgeschikt en naar de laatste mode gekleed.'⁶

Afb. 5. *Modepop van ca. 1766*

Philadelphia, Independence National Historical Park Project

¹) Ch. de Brosses, *Lettres familières sur l'Italie*, 1931. ²) P. Molmenti, *Venice*, 1908. ³) E. Rosenbrock, *Die Anfänge des Modebildes in der Deutschen Zeitschrift*, 1941. ⁴) M. von Boehn, *Puppen*, 1929.

⁵) A. M. Gummore, *The Quaker. A study in costume*, 1901. ⁶) D. Havart, *Op- en ondergang van Cormandel*, 1693.